



REPUBLIKA POŁUDNIOWEJ AFRYKI BEZ MANDELI

grudzień 2013

autorzy: • MAŁGORZATA BONIKOWSKA • PAWEŁ RABIEJ • ANDRZEJ TURKOWSKI

- ⊖ RPA jest dziś gospodarczym i politycznym liderem kontynentu, lecz wciąż boryka się ze swoją przeszłością. Autorytet i postawa Nelsona Mandeli jednoczyły Południowoafrykańczyków, których dzieli wiele. Będą musieli teraz zdefiniować, co właściwie ich łączy.

ŚWIAT

W ostatnich trzech dekadach RPA, podobnie jak Polska, przeszła pokojową rewolucję, a potem radykalną transformację ustrojową i gospodarczą. Odkryło się to bez rozlewu krwi, co warto podkreślić w kontekście turbulencji wciąż dotykających kraje arabskiej wiosny. Nie udało się to bez Mandeli.

Od apartheidu do demokracji

Przeszłość wciąż ma wielki wpływ na teraźniejszość RPA i mapy mentalne jej obywateli. Przez prawie połowę zeszłego stulecia głównym czynnikiem determinującym wewnętrzną i zewnętrzną politykę rządu był apartheid. Jego celem było utrzymanie podziału społeczeństwa na podporządkowaną czarną i kolorową większość oraz na białych, dominujących w życiu polityczno-gospodarczym państwa. Strzeżony przez aparat państwowy system opierał się na ponad stu ustawach i regulował każdy element życia mieszkańców,

czyniąc z RPA państwo de facto totalitarne.

Wraz z narastaniem tendencji dekolonizacyjnych RPA popadała w coraz większą izolację, zarówno od swoich wyzwalających się sąsiadów, jak i od Zachodu, potępiającego rasową segregację. Jednak pilnujące swych interesów ekonomicznych Stany Zjednoczone i Wielka Brytania łagodziły presję społeczności międzynarodowej na rasistowski rząd w obliczu coraz większej dominacji wpływów ZSRR na kontynencie. Upadek bloku wschodniego i koniec zimnej wojny zwiększyły nacisk społeczności międzynarodowej na zmiany polityczne w RPA. Przełomowym momentem było dojście w 1989 r. do władzy nastawionego reformatorsko prezydenta

1994

W tym roku odbyły się pierwsze wybory w RPA otwarte dla wszystkich ras, co symbolizowało koniec apartheidu.

51,8 mln

Tyle osób liczy
populacja RPA.

Źródło: *South Africa Yearbook*
2012/2013



3 stolice:

- Pretoria (Tshwane)
[administracyjna]
- Kapsztad
[legislacyjna]
- Bloemfontein
[sądownicza]

Nieformalną stolicą
południowoafrykańskiego
biznesu jest Johannesburg.

Źródło: *South Africa Yearbook*
2012/2013

Frederika W. de Klerka, który wkrótce po objęciu urzędu uwolnił więźniów politycznych, w tym Nelsona Mandelę. Ukoronowaniem negocjowanej rewolucji były wybory w 1994 r., w których zwyciężył kierowany przez Mandelę Afrykański Kongres Narodowy. Jego lider został pierwszym czarnoskórym prezydentem wyzwolonej od apartheidu republiki. Podobnie jak w Polsce, po początkowej euforii nowy rząd zetknął się z problemami wynikającymi z przeszłości. Polska przeszła transformację z gospodarki centralnie planowanej do wolnorynkowej, a w RPA zlikwidowano system ekonomiczny oparty na segregacji rasowej – zamkniętą gospodarkę napędzaną przez wyzysk słabo wyedukowanej czarnoskórej ludności i utrzymywanie nierówności społecznych między czarnymi (różne plemiona lokalne, niepałające do siebie sympatią), białymi (potomkowie holenderskich farmerów, francuskich hugenotów i angielskich kolonistów, głęboko podzieleni), „kolorowymi” (potomkowie ludności sprowadzonej przez Holendrów w większości z Indonezji, zmieszani z lokalną ludnością) oraz Azjatami i Hindusami (pracownicy przywożeni w XIX w. przez Anglików).

Siła moralna związana z pokojowym obaleniem apartheidu oraz siła ekonomiczna, wzmacniana przez wprowadzane reformy, pozwoliły RPA szybko stać się liderem na kontynencie afrykańskim. Zaledwie po dekadzie od przemian kraj ten wszedł do grona 20 największych gospodarek świata oraz do prestiżowej grupy najbardziej perspektywicznych gospodarek (BRICS) obejmującej potężne rynki wschodzące: Brazylię, Rosję, Indie i Chiny. Wobec znacznie mniejszego rozmiaru gospodarki i liczby ludności w porównaniu z „wielką czwórką” głównym argumentem przemawiającym za włączeniem RPA do BRICS była właśnie jej rola w Afryce.

Gospodarczy potentat

Nazywana „Niemcami Afryki” republika wytwarza 25 proc. PKB (mierzonego parytetem siły nabywczej) całego kontynentu. Na tle innych państw regionu wyróżnia ją zaawansowany sektor usług finansowych i prawnych, dojrzały rynek kapitałowy i rozbudowany przemysł. W produkcji dominują: przetwórstwo rolno-spożywcze, przemysł samochodowy, chemiczny, ICT, metalurgiczny oraz odzieżowy. Jednocześnie RPA ma zasoby surowców mineralnych dorównujące czołowym „surowcowym” krajom Afryki. Umiejętnie też wykorzystuje swe strategiczne położenie na południowym krańcu Afryki, gdzie łączą się szlaki przecinające oceany Atlantycki i Spokojny. Relatywnie dobrze rozwinięta infrastruktura portowa, lotniskowa, drogowa i kolejowa pozwala RPA odgrywać rolę regionalnego hubu transportowego. Położone pod Johannesburgiem lotnisko jest największe na całym kontynencie pod względem liczby obsługiwanych pasażerów i odgrywa kluczową rolę w afrykańskim transporcie lotniczym.

Mimo że historycznie gospodarka RPA opierała się na przemyśle wydobywczym i wykorzystywaniu bogactw naturalnych, rządowe strategie zakładają przekształcenie jej w kierunku gospodarki opartej na wiedzy, szczególnie w dziedzinie produkcji farmaceutyków, sztucznych satelitów oraz zielonych technologii energetycznych. Już teraz Afryka Południowa może się pochwalić wysokim rozwojem w sektorze



Poziom kosztów życia w RPA [w porównaniu z USA]

Wielka Brytania	112
USA	100
Polska	72
RPA	71
Rumunia	54

Źródło: *Pocket World in Figures 2014*,
„The Economist”

telekomunikacji – w porównaniu z innymi krajami Afryki inwestuje np. najwięcej w rozwój nowoczesnej infrastruktury internetowej.

Południowoafrykańskie firmy dysponują też zaawansowanymi technologiami w zakresie obróbki surowców mineralnych (złota, platyny, a także stali niestopowej czy aluminium) oraz w produkcji sprzętu górniczego, gdzie mają wiele cennych patentów. Obecnie jednak prawie 70 proc. PKB wytwarzane jest w dobrze rozwiniętym sektorze usług, w tym przede wszystkim usług finansowych.

O sprawności sektora finansowego świadczy pierwsza pozycja na świecie pod względem łatwości otrzymania kredytu według raportu *Doing Business*. Południowoafrykańska giełda zajmuje 15. miejsce na świecie pod względem kapitalizacji rynkowej, a budżet państwa jest czwarty pod względem transparentności (ranking Open Budget Index). Jak wskazuje *Global Competitiveness Report 2013–2014*, na tle państw regionu oraz BRICS Republika Południowej Afryki przoduje pod względem jakości prawa, w tym ochrony własności intelektualnej i innych praw własności oraz skuteczności rozwiązywania sporów handlowych. Stabilizacja finansowa i prawna oraz wciąż niskie koszty pracy to główne powody tego, że RPA zajmuje 18. miejsce w rankingu najbardziej atrakcyjnych miejsc do inwestycji zagranicznych na świecie (ranking A.T. Kearney). Dodatkową zachętą są działania rządu w ramach przyjętego w 2012 r. Narodowego Planu Infrastrukturalnego. W 2012 r. prezydent Jacob Zuma ogłosił, że w ciągu 15 lat inwestycje w koleje, drogi i porty wyniosą 450 mld dol.

Wschodzące mocarstwo regionalne

W polityce zagranicznej RPA dominuje koncentracja na sąsiadach oraz krajach Brytyjskiej Wspólnoty Narodów (The Commonwealth), do której to państwo należy.

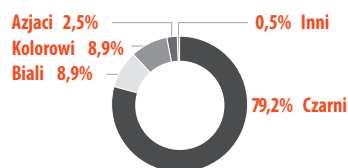
Jednocześnie radykalne zmiany w międzynarodowym układzie sił i zależności wymuszają wypracowywanie nowych strategii.

Wciąż silne jest dziedzictwo pokojowej walki z apartheidem i przekonania Nelsona Mandeli, że „kwestie praw człowieka zajmują centralne miejsce w stosunkach międzynarodowych”, ale jednocześnie doświadczenia kolejnych rządów, w tym z okresu prezydentury Mandeli, pokazały, że ideały demokracji w Afryce są często naruszane i wymagają politycznego pragmatyzmu.

Jest on niezbędny do realizacji priorytetowego celu polityki zagranicznej RPA, jakim jest wspieranie rozwiązywania kryzysów, zacieśniania integracji na poziomie regionalnym (w ramach Wspólnoty Rozwoju Afryki Południowej) i całego kontynentu (Unii Afrykańskiej), jak również rozwijanie wewnątrzafrykańskiego handlu, w tym poprzez wcielenie w życie priorytetowego programu rozbudowy infrastruktury północ – południe. Pozycja jednej z największych gospodarek wschodzących i członka BRICS ustawiła RPA także w roli kontestatora powojennego porządku międzynarodowego. Mimo że światowa dominacja Stanów Zjednoczonych oraz ich sojuszników nie jest podważana tak silnie jak w Rosji czy Chinach, władze w Pretorii nie wahały się krytykować przebiegu interwencji NATO w Libii czy odmawiać wsparcia rezolucji potępiającej władzę Syrii. Jednocześnie RPA stara się uzyskać statut stałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ



Zróżnicowanie rasowe ludności RPA



Źródło: „Census 2011: Census in brief”, Statistics South Africa, 2012

Siła moralna związana z pokojowym obaleniem apartheidu oraz reformy ekonomiczne pozwoliły RPA stać się liderem na kontynencie afrykańskim. Zaledwie po dekadzie od przemian kraj ten wszedł do grona największych i najbardziej perspektywicznych gospodarek świata.

i odgrywa istotną rolę mediatora w regionalnych konfliktach, m.in. wysyłając w rejony zapalne siły pokojowe. Jak deklarują południowoafrykańscy dyplomaci, w sporach państw rozwiniętych i rozwijających się RPA dąży do wypracowania kompromisowego stanowiska między Zachodem a wschodzącymi mocarstwami nowej ery. Ta gra nie jest wolna od napięć, o czym świadczą m.in. kontrowersje wokół przyjazdu Dalajlamy do RPA (dwa razy odmówiono mu wjazdu), co zinterpretowano jako ustępstwo wobec Chin będących największym partnerem handlowym kraju. Mimo różnic w odniesieniu do praw człowieka oba państwa na poziomie globalnym starają się zwiększać wpływ krajów rozwijających się w światowych instytucjach finansowych (Międzynarodowy Fundusz Walutowy) i gospodarczych (Światowa Organizacja Handlu).

Trudna integracja

Choć RPA jest dziś polityczną i gospodarczą potęgą, wciąż boryka się z dziedzictwem przeszłości, co może prowadzić do niepokojów społecznych. Podziały sięgają nie tylko czasów apartheidu, lecz XVIII i XIX w. Wciąż są żywe stare animozje między Burami (czyli potomkami holenderskich farmerów) a Anglikami, którzy zajęli południe Afryki, co doprowadziło do opuszczenia przez pierwszych osadników Kolonii Przylądkowej w połowie XIX w. (Wielki Trek), założenia niezależnych republik Transwal i Oranje, a w konsekwencji do wojen burskich. Iskrzy także między Burami a Zulusami, których przodkowie się wzajemnie zabijali, a potomkowie się spierają o nazwę stolicy (Pretoria pochodzi od nazwiska jej białego założyciela), oraz między białymi a kolorowymi i Hindusami, o których równoprawne traktowanie walczył m.in. przez dwie dekady na przełomie XIX i XX w. młody prawnik Mohandas Gandhi, wyrzucony z pociągu

z Durbanu do Johannesburga za zajmowanie miejsca w przedziale dla białych. Jednocześnie, szukając swej wspólnej tożsamości, Południowoafrykańczycy mogą czerpać z tego bogactwa tradycji i kultur swych przodków. Dzięki etnicznej i wielokulturowej różnorodności zyskali miano Tęczowego Społeczeństwa (Rainbow Nation). Odkrycia paleontologiczne z początków XXI stulecia dają doskonały punkt wyjścia do narodowej integracji, udowadniając, że praczłowiek (którego skóra z pewnością nie była biała) pochodzi właśnie z Afryki Południowej, kolebki ludzkości. Rząd stara się prowadzić politykę modernizacyjną – RPA zajmuje trzecie miejsce w przestrzeganiu praw człowieka i partycypacji obywatelskiej (ranking Mo Ibrahim Foundation), jest także w grupie 11 państw afrykańskich o największym poziomie swobód demokratycznych (ranking Freedom House). To dobrze wróży integracji społeczeństwa, ale przeszkodą są utrzymujące się nierówności mimo relatywnie dużych wydatków socjalnych.

Główne wyzwania to:

- wysokie bezrobocie (ok. 25 proc.),
- koncentracja ziemi uprawnej w rękach małej grupy (55 tys. farmerów ma 85 proc. gruntów),
- deficyt wykwalifikowanej siły roboczej,
- niski poziom edukacji.

Narodowy Plan Rozwoju 2030 (2030 National Development Plan) zakłada podwojenie PKB do 2030 r., eliminację

Szukając swej wspólnej tożsamości, Południowo-afrykańczycy mogą czerpać z bogactwa tradycji i kultur swych przodków. Dzięki etnicznej i wielokulturowej różnorodności zyskali miano Tęczowego Społeczeństwa.

ubóstwa i zmniejszenie nierówności społecznych m.in. poprzez inwestycje w poprawę infrastruktury, wsparcie dla sektora wydobywczego i rolniczego, dywersyfikację eksportu oraz redukcję kosztów prowadzenia działalności biznesowej.

Powrót do przeszłości czy tęcza przyszłość?

Jako największa gospodarka kontynentu, członek G20 i niestały członek w Radzie Bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych (w latach 2011–2012) RPA pozostaje jedynym krajem mogącym prezentować afrykański punkt widzenia na globalnym forum. Dodatkowym potwierdzeniem rosnącej roli RPA w relacjach międzynarodowych oraz w samej Afryce było zorganizowanie tam mistrzostw świata w piłce nożnej w 2010 r. Decyzję ogłoszono kilka lat wcześniej w Zurychu, a złotą statuetkę mistrzostw w imieniu kraju-gospodarza odebrał Nelson Mandela. Sport odgrywa w RPA wielką rolę, także jednoczącą naród. Za prezydentury Mandeli Afryka Południowa pokonała Nową Zelandię i została mistrzem świata w rugby. Ten sport był przez lata zastrzeżony dla białych, ale po zniesieniu apartheidu zespół zaczął grać pod dewizą „jedna drużyna, jeden naród”. Kiedy na stadionie w Johannesburgu pierwszy czarnoskóry prezydent RPA wręczał puchar mistrzów białemu kapitanowi zespołu, tysiące białych, czarnych, kolorowych i Hindusów zapomniało

o animozjach. Kilka lat później Mandela został ojcem chrzestnym dziecka lidera drużyny. Chciał być „ponad podziałami”, które nie znikły wraz ze zniesieniem apartheidu. Dlatego także zrezygnował z prezydentury, przekazując modelowo władzę następcom po pierwszej kadencji, co w Afryce jest zjawiskiem rzadkim.

Za doświadczenie kraju do wolności i demokracji Mandela zapłacił wysoką osobistą cenę – spędził w więzieniach 27 lat.

Jego prezydentura też nie była łatwa, a wiele jego decyzji krytykowano. Jego następcy nie mają jego charyzmy

– prezydent Zuma został wygwizdany na uroczystościach pogrzebowych wielkiego poprzednika. RPA jest więc co prawda gospodarczą potęgą (Merrill Lynch wskazuje ją jako jeden z trzech rynków, które w najbliższej dekadzie osiągną największy wzrost gospodarczy), a politycznie regionalnym mocarstwem, jednak głęboko podzielone społeczeństwo nadal szuka swojego spoiwa. Jego różnorodność może być słabością lub siłą. Od odpowiedzialności nowych liderów RPA będzie zależało, czy czeka ją tęcza przyszłość, czy powrót do przeszłości. ■



REKOMENDACJE

- ⊖ **RPA jest dziś gospodarczą potęgą i silnym graczem w polityce międzynarodowej, ale podziały społeczne nie znikły.** Polityka wewnętrzna jest zdominowana przez grupy interesów kontrolujące gospodarkę. Wyzwaniem jest włączenie całego społeczeństwa w południowoafrykański sukces ekonomiczny.
- ⊖ **Różnorodność może być siłą lub słabością państwa.** Postawa Mandeli pozwoliła spoić mieszaną wrogich sobie grup w jeden naród. Południowoafrykańczycy muszą jednak teraz określić, co właściwie ma ich łączyć.